RECURSUL CONSTITUȚIONAL - PÂRGHIE DE GARANTARE A DREPTURILOR OMULUI ÎN JUSTIȚIE

Alexandru ARSENI,
doctor în drept, conferențiar universitar, avocat

Constituția este legea poporului și garant al respectării drepturilor fundamentale. Cuvântul Constituție deriva din limba Latina în care „constituțio" înseamnă „așezare cu temei" , „starea unui lucru". Pornind de la acest sens comun, cuvântul Constituție este inclus în limbajul juridic și politic în perioada marilor prefaceri revoluționare din secolul „Luminilor". Necesitatea apelării la „Constituție" s-a impus atunci când spiritele progresiste, luptând împotriva absolutismului monarhic și pentru abolirea privilegiilor feudale, au desemnat prin noțiunea de „constituție" acele legi care, „reglementând organizarea și funcționarea statului, limitând puterea monarhului, garantau anumite drepturi și libertăți fundamentale individului" (T.Drăganu, Drept constituțional și instituții politice, tratat, Editura Lumina LEX, 2002, vol.1, pag. 8).

Această concepție își găsește materializarea în Declarația franceză a drepturilor omului și cetățeanului din 26 august 1789, art.16, care prevedea ca „orice societate în care garantarea drepturilor nu este asigurată, nici separația puterilor determinată, nu are constituție" (A.Arseni, V. Ivanov, L.Suholitco; Drept constituțional comparat, Editura CE USM, Ch., 2003, pag. 193).

Acest prim document în formă scrisă referitor la constituție a determinat în contururi precise ce materie trebuie să cuprindă textul și anume: asigurarea drepturilor cetățenești garantate și stabilirea principiului de separație a puterilor în stat ca garanție a asigurării drepturilor. E adevărat ca Declarația nu se referă la forma de explicare a acestor prevederi, adică scrisă sau cutumiară. Esențial este conținutul acestor reglementari.

Sensul unei asemenea constituții asupra noțiunii de constituție, adică conținutul și nu forma, este actual și azi în Anglia (țara care a pus temelia constituționalismului, cristalizat pe parcursul evoluției țarii). De exemplu, savanții J.Harvey, L.Bather subliniază ca „constituția există, în primul rând, pentru a proteja drepturile cetățenilor și pentru a limita puterile celor încredințați cu autoritatea" (J.Harvey, L.Bather, The Britis Constitution, London, 1964, p. 4).

Practica franceză, americană și rusă nu s-a limitat doar la conținutul constituției, dar a căutat să găsească și procedee juridice cât mai eficiente pentru realizarea acestui scop. Soluția găsită a fost aceea că normele constituționale trebuie cuprinse în legi scrise și sistematice, adică să includă într-un cadru ordinal și unitar reglementările relative la organizarea și funcționarea puterii publice și a raporturilor ei cu cetățenii.

Ideea dată a apărut din convingerea, care s-a încetățenit în conștiința cetățenilor, că numai o constituție scrisă, prin precizia si claritatea ei, putea fi o armă de luptă eficace împotriva abuzurilor puterii absolute (s.u.)" (T. Draganu, op. cit. , p. 9). Așadar, în concepția oamenilor constituția ca lege a lor le servește ca o armă de luptă eficace împotriva guvernanților.

Supremația juridică, trăsătură inerentă constituției.

Datorită acestor trăsături caracteristice ale constituției literatura politica progresistă a ajuns la concluzia că "textul ei scris este superior legilor și oricărui act normativ emis de organele statului", ajungându-se astfel la supremația ei juridică față de orice alte norme juridice. Doctrina juridică și politică nu s-a limitat la constatarea acestor noi trăsături ale constituției, dar a căutat și pârghii pentru a se asigura în practică această supremație juridică.

În primul rând s-a apelat la ideea rigidității constituționale, idee inspirată din considerentul că întrucât sunt chemate să constituie însăși temelia juridică a organizării și funcționării aparatului de stat în interesul general și să garanteze libertățile și drepturile fundamentale ale indivizilor, „constituțiile nu pot fi modificate de corpurile legiuitoare obișnuite, ci numai de o adunare constituantă, adică de un organ anume ales în scopul adoptării constituției" (T.Draganu, op.cit., p. 9). De aici doctrina constituțională a ajuns să facă distincție, pe de o parte, între „puterile constituante", adică adunările legiuitoare alese pe baza constituției în vederea adoptării legilor ordinare, puterea executivă și cea judecătorească și, pe de altă parte, „puterea constituanta" aceasta din urma fiind singura competentă să adopte sau să modifice constituția.

Într-un cuvânt, pentru ca Constituția să fie legitimă, ea trebuie să fie adoptată nu de parlament, ci de un organ anume ales să adopte constituția țării ca document de consens popular. Și asta deoarece, după cum afirma filozoful german Hegel, „poporul trebuie să aibă față de constituția lui sentimentul dreptului său și al stării sale de fapt, altfel ea există, e drept, în chip exterior dar nu are nicio semnificație și nicio valoare subliniind că „fiecare popor are constituția care i se potrivește și care i se cuvine" (G.W.F. Hegel Principiile filozofiei dreptului, București, Ed. Academiei, 1969, p.316).

Vedem, deci că constituția este legea poporului și pentru popor, dată întregii societăți și prevederile căreia trebuie respectate de către toți și inclusiv de guvernanți ale căror prerogative sunt chemate să le limiteze în interesul dreptății și libertăților fundamentale cetățenești. Urmând aceste concluzii, constituționaliștii americani în preambulul constituției de la Filadelfia au inclus următoarele:

„Noi, poporul American, în vederea formării unei uniuni mai perfecte, stabilizării justiției, asigurării liniștii interioare, asigurării apărării comune, dezvoltării bunăstării generale și asigurării binefacerilor libertății, pentru noi și urmașii noștri, declarăm și promulgăm constituția…" (A.Arseni, V.Ivanov, L.Suholitco, op.cit., p. 200). Constituția a fost adoptată la 14 septembrie 1787 de adunarea constituanta în orașul Filadelfia.

Scopurile enumerate în preambul toate au greutatea lor specifică, dar în contextul temei articolului vom menționa doar „stabilirea justiției" și „asigurării binefacerilor libertății". De unde conchidem că doar constituția este garantul asigurării justiției precum și ca „libertățile omului" nu pot face decât să asigure binefacerea. Or, citindu-l pe Justinian, potrivit căruia „Preceptele dreptului sunt: să trăiești cinstit, să nu dăunezi nimănui, să dai fiecărui ce este al său", putem afirma că anume acestor deziderate răspunde și trebuie să răspundă constituția.

În al doilea rând, pentru a se consolida supremația constituției, s-a încercat apoi să se găsească un mijloc pentru a se asigura respectarea ei nu numai de organele administrației și de justiție, dar și de puterea legiuitoare. Acest mijloc a fost instituirea unui organ căruia să i se recunoască competența de a face inaplicabile legile contrare unui principiu constituțional.

Startul în acest proces l-a pus, în anul 1803, judecătorul John Marshall, pe atunci președinte al Curții Supreme de Justiție al SUA, având a se pronunța în litigiul Marbury versus Madison, a pus următoarea alternativa: „sau constituția este lege superioară și suverană, imposibil de modificat prin legi ordinare, sau este situată la același nivel cu acestea și poate fi schimbată oricând de legiuitor (de parlament). Trebuie de ales: ori un act contrar constituției nu este o lege sau constituțiile sunt tentative absurde de limitare a puterii unui organ care, prin puterea ei, este nelimitată" (G.Vrabie Drept constituțional și instituții politice contemporane, Ed.Ştefan Procoriu, Iași, 1993, vol .1, p.228).

Așa s-a pus temelia controlului constituționalității legilor în lume exercitat într-un caz de organele judecătorești de drept comun –„model American", iar în alt caz, de către un organ unic, special și specializat - Curtea Constituțională sau Tribunalul Constituțional – „modelul european". Ambele modele aplică în calitate de sancțiune - declararea nulă a legii care contravine unui principiu constituțional.

Deci, una dintre garanțiile asigurării supremației constituției este controlul constituționalității legilor. În dreptul constituțional prin controlul constituționalității legilor se înțelege activitatea organizată de verificare a conformității legii cu constituția, ea ca instituție juridică-cuprinde regulile privitoare la organele competente a face această verificare, procedura de urmat precum și măsurile ce pot fi luate după realizarea aceste proceduri.

În conformitate cu aliniatul (1), art.134 din Constituție organul competent de a face verificarea conformității legii cu constituția este Curtea Constituțională ca unică autoritate de jurisdicție constituțională în Republica Moldova.

Printre funcțiile atribuite Curții Constituționale conform aliniatului (3) art.134 se enumeră și garantarea responsabilității statului față de cetățean. Iar această funcție derivă din prevederile alin.(3) art.1 din Constituție potrivit cărora „Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltate a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate".

Or, așa după cum a stabilit anterior acesta și constituie materialul esențial pe care constituția este chemată să o garanteze. Întru realizarea funcției indicate Curtea Constituțională are, potrivit articolului 135, alin.(1), lit.a) următoarele atribuții: „exercită, la sesizare, controlul constituționalității legilor și hotărârilor parlamentului, a decretelor președintelui Republicii Moldova, a hotărârilor și ordonanțelor guvernului precum și a tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte". Analizând aceste reglementari observăm că controlului constituționalității sunt supuse actele a două ramuri ale puterii-puterea legislativă-parlamentul și puterea executivă-șeful statului și guvernul. În afară controlului rămân actele puterii a treia - puterea judecătorească. Și aceasta deoarece în viziunea profesorului I.Muroara cât privește actele judecătorești și ale procuraturii apoi „aici problema nu se pune, căci în principiu ele aplică legea și nu emit norme juridice" (I.Muraru Drept constituțional și instituții politice, Ed.ACTAM, București, 1997, p. 78).

Rolul autorității judecătorești în ocrotirea drepturilor fundamentale ale omului este indiscutabil decisiv și se argumentează științific.

Funcția autorității judecătorești este de a soluționa procese civile, administrative, de muncă, penale etc., de a aplica sancțiuni de a restabili drepturile și interesele legitime inculcate.

A face justiție înseamnă a face dreptate. Statul de drept ca atare a devenit de neconceput fără justiție, lipsa justiției veritabile însemnând arbitrar și nedreptate. Dacă viața sociala trebuie să se desfășoare potrivit constituției și legilor, în mod firesc trebuie să existe o funcție (o putere, o autoritate) care să le cunoască și să le poată interpreta și aplica atunci când sunt inculcate.

Aceasta funcție a fost și este încredințată unei autorități (puteri) distincte, învestită cu puteri statale care îi dau eficiența și care trebuie să fie independentă și imparțială. De altfel este cunoscut și admis că nu poți fi judecător în propria cauza, pentru că, obiectiv, nu poți fi nici independent, nici imparțial. Actul de justiție poate fi înfăptuit numai de un al treilea.

Concepută astfel, ca o funcție realizată independent și imparțial, justiția s-a impus ca o idee și realitate în care oamenii cred ca-i poate apăra atunci când drepturile lor legitime sunt încălcate, ca și similarul dreptății mereu triumfătoare. „Fiat justitia percat mundus" (justiția să-și urmeze cursul ei, chiar dacă lumea ar fi să piară) a devenit dictonul preferat în legătură cu justiția. Semnificația acestui dicton este că, precum veșnica dreptate a Dumnezeirii e neclintită în fermitatea ei, dezvăluindu-se în orice condiții, chiar ale prăbușirii întregii lumi, tot așa judecătorul care se ocupă de un anumit caz trebuie să-l ducă la bun sfârșit și să-l rezolve după cum îl îndeamnă știința și conștiința, chiar dacă între timp ar veni sfârșitul lumii cu toate grozăviile sale (Tiranul, p.174).

Însă responsabilitatea justiției a sporit odată cu Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale din 4 noiembrie 1950, ratificată prin hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.1298-XIII din 24 iulie 1997 și publicat în ediția oficială „Tratate internaționale", 1998, vol.1, p.341.

Așadar, lăsând intangibilă activitatea și independența instanțelor judecătorești în soluționarea cauzelor în fond, Curtea Europeană pentru Drepturile Omului ca organ jurisdicțional de asigurare a drepturilor fundamentale cetățenești, a luat sub control activitatea instanțelor judecătorești cât privește respectarea de către ele a unor drepturi fundamentale exclusive care pot fi încălcate de către instanțe la efectuarea actului de justiție.

Aceste drepturi fundamentale exclusive, care nu cad sub raza Puterii legislative nici prin restrângerea exercițiului unor drepturi sau al unor libertăți (art.54) precum nici prin revendicarea prevederilor care au drept rezultat suprimarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor sau a garanțiilor acestora (art.142) și nici de către puterea executivă. Aceste drepturi țin de săvârșirea actului de justiție prin care enumerăm: libertatea și siguranța persoanei (art.5 din convenție și art.25 din constituție), dreptul la apărare (art.26 din constituție), accesul liber la justiție (art.20), prezumția nevinovăției (art.21), nerectroactivitatea legii (art.22), proces echitabil (art.6 din Convenția Europeană).

Dacă una din funcțiile Curții Constituționale constă în „garantarea responsabilității statului față de cetățean" or, această responsabilitate vizează, în primul rând, garantarea și asigurarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor. Aici considerăm ca Curtea Constituționala rămâne unica autoritate de a realiza funcția dată.

Într-un cuvânt, dreptul cetățeanului de a adresa Curții Constituționale un recurs referitor la încălcarea acestor drepturi fundamentale exclusive ce țin de realizarea actului de justiție este constituțional.

Ne vom referi în special la dreptul la un proces echitabil, drept stipulat în art.6 al Convenției și lipsa în Constituția Republicii Moldova, drept care trebuie inclus în textul Constituției.

Iată din ce considerente încheiem expunerea cu următoarele concluzii expuse de către prof.T. Drăganu, și anume: „Concepția care

vede în constituție o lege scrisă sistematică înzestrată cu supremație juridică față de toate celelalte acte normative și, deci, cu o stabilitate mai mare decât acestea, dar care se mai caracterizează prin faptul ca are ca obiectiv înfăptuirea unui ideal politic bine definit: acela al limitării puterilor guvernanților și al garantării drepturilor și libertăților individuale, a devenit, începând cu sfârșitul secolului al XLLL-lea, o idee-forță pe măsură ce cercuri tot mai largi ale societății și-au însușit-o. Astfel, treptat, pentru spiritele progresiste, ideea de libertate a ajuns să fie indisolubil legată de ideea de constituție. Din ce în ce mai numeroși erau cei care erau convinși că libertatea fără constituție este un ideal realizabil. Constituția era considerată de toți aceștia ca un talisman capabil să deschidă cele mai ferecate porți din calea făuririi unei ordini sociale bazate pe libertate și respectul personalității umane" (T.Drăganu, op.cit., p.289).

PROBLEME ŞI SOLUȚII PRIVIND ACCESUL DIRECT AL CETĂȚENILOR LA CURTEA CONSTITUȚIONALĂ

Valeriu ZUBCO,
doctor în drept, conferențiar universitar, avocat

În ultimul timp în Curtea Constituțională, Parlament, Guvern, precum și în mediul academic, se discută mult despre posibilitatea elaborării unui mecanism național nou privind protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Această necesitate este impusă de multiplele adresări ale cetățenilor Republicii Moldova la Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Suntem de acord că acest concept înglobează o intenție nobilă și absolut necesară, dar multitudinea opiniilor care reflectă modul de implementare a acestei idei conduce discuția pe un făgaș al instituirii unui mecanism deja existent. În viziunea noastră, orice mecanism național de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului trebuie să fie real și aplicabil, să nu aibă un caracter formal, ca alte mecanisme de aceeași natură deja create, și să nu comporte o conotație politică.

Problema protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, în toată diversitatea și complexitatea ei, constituie principala problemă pentru orice societate, și această problemă poate fi soluționată în interiorul fiecărei țări, prin eforturile și contribuțiile tuturor cetățenilor și ale autorităților statale. Drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor sunt nu numai o realitate, dar și un rezultat al activității umane în orice societate progresistă și democratică. Garantarea drepturilor și libertăților fundamentale este chiar mai importantă decât proclamarea lor, care și ea, la rândul său, reprezintă o problematică extrem de vastă.

Drepturile și libertățile constituționale ale omului dispun de o garantare reală ce corespunde principiilor statului de drept numai atunci când orice persoană, potrivit art.20 alin.(1) din Constituție, are dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care-i violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime. Astfel, orice persoană are dreptul să se adreseze în instanța de judecată pentru a-și apăra drepturile și libertățile constituționale, însă posibilitatea de a sesiza Curtea Constituțională, aplicarea unei proceduri speciale de examinare a litigiilor constituționale, majorează esențial gradul de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale.

Accesul liber la justiție include și accesul liber la justiția constituțională. Acesta este însă condiționat la sesizarea Curții Constituționale de către subiecții expres prevăzuți în textul legii, deoarece, textul legii este limitativ și se referă doar la instanțele judecătorești, nefiind posibil ca această sferă să fie extinsă.

Potrivit art.20 alin.(2) din Constituția Republicii Moldova, exercitarea dreptului de acces liber la justiție nu poate fi îngrădită prin nicio lege. Însă aplicarea art.20 din Constituție poate cunoaște o limită obiectivă, articolul fiind aplicabil doar jurisdicțiilor interne, potrivit principiului teritorialismului legii constituționale, astfel încât, din această cauză, nu poate fi aplicabil unor instanțe internaționale.

Problema accesului liber al cetățenilor la Curtea Constituțională invocă în ultimii zece ani diverse discuții și diverse opinii. Unii consideră că cetățenii trebuie să aibă acces direct la Curtea Constituțională fără anumite limitări sau restricții, alții consideră că cetățenii pot să se adreseze la Curtea Constituțională numai după epuizarea căilor de atac în instanța de judecată, alții susțin că este suficientă reglementarea actuală privind excepția de neconstituționalitate și ultimii consideră că nu trebuie să le fie oferit cetățenilor dreptul de a sesiza direct Curtea Constituțională.

Astfel, pornind de la problemele invocate, vom încerca să venim cu unele soluții. Potrivit doctrinei și legislației statelor din Europa de Vest, Europa Centrală și de Est, accesul liber la justiția constituțională este realizat sub două forme - sesizare directă și sesizare indirectă.

În lumea contemporană, sesizarea în mod direct a Curții Constituționale de către persoane este aplicată foarte des în Austria, Albania, Andora, Kârgâzstan, Belgia, Croația, Germania, Georgia, Rusia, Spania, Slovenia, Ungaria etc.

Se cere de remarcat faptul că, laolaltă cu cetățenii țării, cetățenii străini și apatrizii, de asemenea, se bucură de dreptul de a sesiza Curtea Constituțională privind protecția drepturilor și libertăților fundamentale. În unele țări, laolaltă cu sesizările persoanelor, sunt admise și așa-numitele sesizări populare, inițiate de grupuri de cetățeni ce țin de protecția drepturilor comune sau de asociații de cetățeni.